

Пуковник **МИХАИЛО ЈОВАНОВИЋ**

РАЗМИШЉАЊА О ТАКТИЦИ

Революционарне промене у техници и наоружању, као и други веома променљиви услови, захтевају одговарајућу тактику. Другим речима, да би тактика била савремена, она мора да иде укорак са тим променама, тј. да се стално усавршава, допуњује и исправља, да би што боље одговарала потребама савременог рата. За време мира те се промене могу одражавати у теорним радовима, у настави на високим војним школама и у прилагођавању дотада важећих или у издавању нових правила. Пошто се тактика никада не може фиксирати тако да у потпуности одговара свим условима будућег сукоба, нужно је да се сталним и упорним удубљивањем сагледавају бар опште смернице њеног развоја и мењања и да се припрема таква тактика која ће у моменту сукоба што више одговорити стварним условима и потребама, гј. тактика која неће трпети корените промене.

У страног литератури и наставној пракси постоје веома различита мишљења о организацији и методу извођења наставе из тактике. Међутим, те разлике у мишљењима више потичу услед различитих и недовољно одређених погледа на саму тактику из које треба изводити наставу, односно из концепције о будућем рату и о обуци коју намећу услови тог рата, него због разлике у погледима на саму организацију наставе.

Очигледно је да научни рад на пољу тактике у данашњим сложеним и променљивим условима добија нарочиту важност, зато при томе раду у првом реду треба добро упознати не само све елементе који већ постоје, већ и оне чија се појава предвиђа, да би се на основу свега тога могли извучити одговарајући закључци о тактици. Међутим, овде треба уочити чињеницу да се тактика — услед сталног повећавања броја елемената који на њу утичу и са којима се она сусреће — све више усложњава и проширује, тако да се, из дана у дан, поред постојећих појављују и нови проблеми.

Пошто у области тактике постоји низ веома крупних и интересантних тема¹⁾ које се, разумљиво, не могу солидно обрадити у једном чланку, овде ћу покушати да изнесем своје мишљење о условима од којих тактика зависи и о начину и мерилу за издвајање појединих тактика. Али пре тога треба дати одговор на питање: шта је тактика и да ли постоји једна тактика или више различитих тактика. По моме мишљењу, постоји тактика као пракса, тј. начин поступања и рада тактичких јединица и вештина њиховог вођења, и тактика као део теорије ратне вештине. Дакле, овде треба уочити разлику између теорије тактике и тактике као праксе. Ово разликовање је неопходно да не би долазило до застрањивања било у смислу вештачког одвајања теорије од праксе, било у смислу претераног истицања и прецењивања једне на рачун друге. Очигледно је да је тактика постојала у пракси и пре но што је оформљена њена теорија. Теорија је могла да повеже, објасни и уопшти само оно што је у пракси већ постојало. Међутим, борба се није могла разумно водити без извесних процена, запажања и закључака који су у суштини претстављали зачетак теорије. Начелне поставке теорије могу се примењивати у пракси зато што су оне произашле из искуства прошле праксе и што се заснивају на правилном предвиђању будуће праксе. Другим речима, при решавању конкретних тактичких проблема у пракси постоји стално ослањање на теорију тактике, на стечена и уопштена искуства из ранијих борби и на размишљања, предвиђања, упутства и одредбе који су стварани још пре дотичне борбе, тј. на правилске одредбе и тактику као науку. У току вођења саме борбе проверава се исправност теорије, тако да се понекад напуштају или мењају чак и неке начелне поставке, или се на основу разних запажања и закључака уопштавају и уносе у теорију и сасвим нове одредбе. На тај начин, теорија тактике се проверава, коригује и допуњује новим поставкама које одговарају постојећим условима. Очигледно је да у стварању сваке нове праксе долази до изражаја умни рад, као и код стварања теорије, само је разлика у томе што се код праксе овај рад везује претежно за једну конкретну ситуацију (у којој многи елементи нису познати) и обавља у кратком временском року, дакле, под тешким условима, док се при стварању теорије приступа упоређивању, ширим анализама и уопштавању под много повољнијим условима. Нов начин поступања у пракси у себи већ садржи главне контуре нове теорије. С друге стране, и теорија тактике која се обрађује и ствара за време мира, базира не само на дотадашњој пракси, већ и на факторима који су се већ појавили или се са сигурношћу претпоставља да ће се појавити

¹⁾ На пример: које су основне карактеристике савремене тактике; у коме смислу савремени услови утичу на тактику; какве су опште смернице њеног даљег развоја; у чему се савремена тактика разликује од тактике из блиске прошлости; каква треба да је теорија савремене тактике; организација и метод наставе савремене тактике; где су границе између тактике и оператике; законитости у тактици; случајност у тактици; да ли постоји национална тактика, итд. Свака од ових тема може бити предмет посебне студије.

и испољавати свој утицај на будуће тактичке поступке. Отуда и у тактици, као и у свакој науци, постоји узајамна зависност теорије и праксе и њихово стално преплитање. Оваква специфична повезаност праксе и теорије мора да се одражава и у самом појму „тактика“. Стога је непотпуна дефиниција да је „тактика наука која проучава начине вођења трупа у борби...“ или да је „тактика вештина вођења трупа у борби“ или „вештина вођења борбе“. Тактика није ни само наука (теорија која је произашла из праксе и која се примењује у пракси) ни само пракса (вођење трупа, односно вештина вођења трупа која има и своју теорију), већ је тактика и пракса и теорија (наука) о тој пракси.

Тактика (и као вештина и као део теорије ратне вештине) зависи од многобројних *услова*, у првом реду од јединица (њихове организације и формације, квалитета и квантитета њиховог људства, наоружања, опреме и разних других материјалних средстава), од средине у којој се борба води, од карактера те средине и од времена. Тактика зависи нарочито од човека, од његових физичких и психичких особина, од његовог морала и схватања, од степена његове опште и техничке културе, итд. Јер је он и творац и главни извршилац тактике. Организација и формација јединица треба да омогуће што бољу и ефикаснију примену одређене тактике, тако да потребе тактике условљавају одговарајућу организацију и формацију јединица.

Каква ће бити тактика у пракси зависи и од њеног схватања, тј. од постојеће тактичке доктрине и од степена познавања војне науке, јер од спреме и способности старешинског кадра зависи да ли ће се припремати и у пракси примењивати најцелисходнија тактика која ће одговарати постојећим условима, тј. таква тактика у којој ће бити најбоље искоришћене све особине и могућности људства, расположива материјална средства и земљиште.

Пошто се промене у наоружању (које од свих материјалних средстава изражава највећи утицај на тактику) и у техници уопште, веома често дешавају, природно је што је његов утицај на мењање тактике кроз историју био најчешћи и најуочљивији. Неоспорно је да и земљиште (које се мења релативно мало и веома споро) такође испољава знатан утицај на тактику. Међутим, треба уочити да једно исто земљиште може различито да утиче, на пример, ако се промени наоружање, организација јединица, транспортна и друга средства, бројност армије и величина простора на коме се борба води, итд. Утицај времена, као атмосферске појаве, на тактику је сасвим очигледан, али његов утицај у смислу трајања од једног до другог догађаја може да буде веома различит. (На пример, друкчији је значај и утицај времена у борби оклопних јединица подржаних авијацијом, а друкчији у борби пешадије подржане артиљеријом и сл.).

Овде сам додирнуо само неке од елементарних услова од којих тактика зависи, пошто на њу непосредно или посредно утичу још многи веома разноврсни услови који могу бити више или мање повезани или зависни једни од других. (На пример, наоружање произи-

лази из општих техничких и материјалних могућности, а општи развој технике не утиче на тактику само преко наоружања већ и многим другим посредним путевима. Или опште стање технике утиче на физичке и психичке особине човека, а ове су од великог утицаја на тактику, итд.)

Као посебна врста делатности, која се разликује од осталих делатности (на пример, оператике, стратегије, фортификације, итд.), постојала је и постоји у пракси *једна јединствена тактика*. У том смислу постоји и *једна теорија тактике* (те посебне делатности) или тактика као наука. Међутим, теорија тактике не треба да се бави само тактиком као целином, тј. најопштијим законитостима које би важиле за свако вођење оружане борбе — у свим временима, на свим местима и под свим условима. Таква теорија била би превише уопштена, не би имала непосредне користи за праксу, а у пракси би сваки случај морао да се решава без тешњег ослоњања на овако уопштене поставке теорије. А пошто се борба води на различите начине, за теорију и праксу је од нарочитог интереса да се баш ти начини посебно проучавају.

У начинима вођења борбе у пракси увек постоје извесне разлике. Ако се борбе воде под сличним условима (од којих зависи тактика) онда су и поступци (тј. тактика) више или мање слични. На основи ових сличности може се уочити и издвојити низ законитости, начела и начина поступања који су заједнички за све те случајеве и који одређују један посебан начин вођења борбе. Скуп одређених услова може да услови посебан начин вођења борбе који се јасно издваја као посебна логична и усклађена целина и разликује од осталих посебних начина вођења борбе који произилазе из других услова. На овај се начин у теорији и у пракси издвајају *посебне тактике* или *посебне врсте тактика*, те у том смислу постоји и *више тактика*. Разумљиво је да веће промене услова могу да доведу до корените промене тактике и до стварања нове тактике. Зато уочавање ових промена претставља један од битних задатака теорије тактике. Ако теорија успе да овакве промене у целини или бар делимично унапред предвиди она тиме осветљава пут будућој пракси, пружа јој свој највећи допринос и извршава свој најтежи и најважнији задатак.

На основи искустава из прошлости, процене постојећих услова, од којих тактика зависи, и вероватних промена тих услова у будућности, теорија тактике предвиђа какву тактику треба примењивати у будућем рату. Међутим, измењени или недовољно оцењени, а нарочито нови услови често нагоне да се у ратној пракси не примењује у свему онаква тактика какву је теорија предвиђала и припремила, тако да се морају изналазити нови начини поступака, рада и дејства. Тако се тактика мења, развија и ствара кроз праксу и теорију.

У теорији није тачно предвиђено какав *критеријум* треба применити приликом издвајања појединих тактика као посебних. На настајање једне посебне тактике, па и на њено издвајање у теорији и пракси, може да буде од одлучујућег утицаја један или више изра-

зито одређених услова, од којих тактика зависи (на пример, наоружање, врста јединице, земљиште и сл.). Но, посебан начин вођења борбе — посебна тактика може да настане и под сложеним утицајем збира више различитих услова које је теже одредити (на пример, тактика партизанског рата, позициска тактика и сл.). Издвајање посебних тактика по једном основу не искључује истовремено издвајање и по другим основама, тако да се извојене тактике не могу увек међусобно разграничити, јер се оне често преплићу и поклапају или једна издвојена тактика садржи у себи делимично или у целини више других посебних тактика и сл. Стога се издвајање посебних тактика не може сматрати као подела неке опште целокупне тактике на делове из чијег се збира она састоји. Иако за издвајање посебних тактика у теорији не постоје утврђена мерила и основи, оно претставља веома важан пут да се теорија богати и приближи пракси и да се пракса ближе и конкретније обухвати и расветли у теорији.

Под утицајем средине у којој се борба изводи издвајају се *поморска тактика, ваздухопловна тактика и тактика копнених снага.*

Вода као посебна средина захтева и посебне јединице за вођење борбе и посебну тактику. А та тактика првенствено зависи од врсте брода, од ватрене моћи бродског наоружања и његовог домета, од брзине брода и јачине његовог оклопа и сл. Овде тактика не зависи од квалитета посада, које се бирају и увежбавају. Услед великих промена у наоружању, брзини, оклопу и тонажи створени су разни типови пловних јединица са разним особинама које добивају различите задатке и имају своју посебну тактику. Природно је да мањи здружени састави разних типова пловних јединица такође имају своју тактику. Као посебна тактика појављује се и тактика подморница. У последње време под утицајем ваздухопловства у поморској тактици, а нарочито у поморској операцији и стратегији, долази до крупних промена.

Слично поморској тактици постоје и ваздухопловна тактика борбе у ваздуху против непријатељских ваздушних снага и тактичка дејства из ваздуха на циљеве на мору и на копну било да авијација дејствује на удаљене циљеве у непријатељској позадини, или да непосредно садејствује својим копненим или поморским снагама. У овом последњем случају авијација има сличну улогу као и остали родови војске у оквиру копнених здружених јединица, стим што се тада њена тактика прилагођава општој тактици здруженог боја, слично као и тактике осталих родова. Код ваздухопловне тактике могуће је разликовати тактику ловачке авијације, тактику бомбардерске авијације, тактику извиђачке авијације, и сл.

У оквиру копнених снага, које имају најдужу историју, најпре ћемо размотрити издвајање посебних тактика с обзиром на врсту јединица, у вези са наоружањем и осталим средствима за вођење борбе. Тактика и организација јединица које су водиле борбу *пешке*, а касније и оне које су водиле борбу на *коњу* мењале су се и прилагођавале променама у наоружању, техници и осталим условима. Другим

речима, и пешадиске и коњичке јединице примењивале су посебан, себи својствен начин вођења борбе — своју посебну тактику. У прво време тактика пешадије и тактика коњице развијале су се паралелно као посебне тактике. Иако тада није постојала нека општа пешадиско-коњичка тактика, која би претстављала њихову синтезу, ипак су оне донекле утицале једна на другу. А кад је долазило до борбе између ових разнородних јединица свака је од њих у основи задржавала и примењивала своју специфичну тактику, модификујући је само у мањој мери. У то време ни пешадија ни коњица нису претстављале никакав род војске у оквиру здружених јединица, већ посебну врсту копнене војске. Стога се ни тактика ових јединица не може сматрати тактиком пешадије, односно коњице, као родова војске, већ као тактика копнене војске у прошлости, односно као тактика једне односно друге врсте копнене војске.

Услед појаве и усавршавања ватреног наоружања долази до диференцирања јединица и до стварања здружених јединица и *опште тактике*. Најпре се издваја артиљерија као посебан род, који својом ватром води борбу на посебан начин. Она претежно дејствује за рачун пешадије, али касније њен удео, услед пораста значаја ватре, све више расте, јер успех пешадије нарочито на равном и маневарском земљишту и у нападу на јако утврђене положаје увелико зависи од дејства артиљерије. На тај начин, пешадија постаје принуђена да свој рад у великој мери прилагођава начину рада и могућностима артиљерије. (Артиљериска припрема и ватрени вал одређују шему и темпо целог напада, по којима мора да поступа и пешадија.) Због тога садејство између пешадије и артиљерије постаје кичма здружене борбе и опште тактике. Истовремено пешадија престаје да буде врста копнене војске и постаје род војске у саставу здружених јединица слично као и остали родови. Исто тако и коњица, која због јаке ватре више није у стању да води самостално борбу, престаје да буде посебна врста копнене војске. Али она није ни род војске у саставу здружених јединица, у оном смислу као што су то пешадија и артиљерија, јер њено дејство нема битног утицаја на успех пешадије и артиљерије. Зато она врши само неке посебне задатке — углавном изван оквира здружене борбе. Међутим, услед све већег пораста ватрене моћи и развоја моторизације, услови за њен рад постају све тежи, тако да ће њено дејство долазити до изражаја првенствено на испресецаном, покривеном и мочварном земљишту.

Инжињерија, као род војске, својим радом и дејством доприноси успеху здружене борбе. Међутим, она је у борбама око тврђава имала веома важан удео и у време када на отвореном пољу здружена борба још није била дошла до пуног изражаја.

Дуго у прошлости, све до завршетка Првог светског рата, здружену борбу у целини водиле су пешадиске здружене јединице. То значи да је тада општа тактика одређивала начин вођења здруженог боја, тј. поступке и дејство пешадиских здружених јединица. Према томе, општа тактика усклађује и повезује у једну целину дејство,

поступање и рад свих родова и служби у саставу здружене јединице. Она при томе тежи да што боље искористи могућности сваког појединог рода и да њихово дејство и поступке доведе у склад са дејством и поступањем свих осталих родова у оквиру те здружене јединице.

Пошто се општа тактика бави дејством и радом пешадиских здружених јединица у целини, природно је да се она мора бавити и радом свих њених саставних делова — па и поступком и радом служби. Према томе, општа тактика претставља синтезу у којој су усклађена дејства, поступање и рад свих родова и служби у борби, па се она у суштини и састоји у њиховом најцелисходнијем садејству у оквиру здружених јединица.

Поред опште тактике, у овоме периоду се издвајају и посебне тактике неких родова, али не у целини у оном смислу као што је то општа тактика, или као што је раније била тактика коњице и тактика пешадије, пошто се оне не баве вођењем борбе у целини. У суштини, тактика рода обухвата само начине дејства, поступања и рада дотичног рода у оквиру здружене борбе. Стога тактике родова произилазе из опште тактике и од ње битно зависе. Међутим, тактике родова се не могу јасно разграничити са општом тактиком пошто важан део тактике сваког рода истовремено претставља и нераздвојни саставни део општет тактике.²⁾ У овоме смислу тактике родова, иако се издвајају као посебне, истовремено претстављају саставне делове опште тактике. Но, тактике родова имају и своју релативну самосталност пошто у општем оквиру, који произилази из опште тактике, оне даље детаљишу начине поступања, рада и дејства у борби саобразно специфичним особинама и могућностима дотичног рода.

Са развојем технике, нарочито тенкова и авиона, још у току Првог светског рата су се појавили нови елементи у здруженој борби, који су утицали на промене опште тактике. Тако су, на пример, тенкови, као нов род војске, изазивали промене не само у целокупном начину вођења здружене борбе — у општој тактици — него и у тактици осталих родова: пешадије, артиљерије и инжињерије. Услед тога се појавио и проблем садејства тенкова са пешадијом, артиљеријом и инжињеријом. Осим тога, противтенковска одбрана је у тактици добила огроман значај, тако да је пешадија у извесној мери морала да мења не само свој начин дејства у борби, него и груписање снага и начин утврђивања и да у свој састав увлачи ново наоружање, па чак и неке нове јединице. Иако су тенкови узимали на себе један део задатака које је вршила артиљерија, ипак се ради одбране од тенкова створила нова врста артиљерије — противтенковска артиљерија. У тим новим условима и инжињерија је морала да врши нове задатке, нарочито у вези са минирањем и размимирањем. Целокупан

²⁾ Овде се мисли на онај део тактике сваког рода који се непосредно односи на дејство, начин поступања и рада рода у оквиру целине здружене јединице и у коме се нарочито изражава утицај начина дејства и рада целине на тактику дотичног рода.

борбени поредак је добио друкчију структуру, а борба је постајала све покретљивија. Услед појаве тенкова, општа тактика је постала много сложенија, јер су се појавиле нове радње, нови поступци и нови појмови. Сем тога, створена је још једна тактика рода — тактика оклопних јединица, а у извесном смислу и тактика противтенковске артиљерије. Садејство авијације трупима на земљи још више је усложило здружену борбу, у којој се авијација појављује као род војске са својом посебном тактиком. Појавом оклопних здружених јединица у Другом светском рату за борбу на копну поново имамо две различите врсте копнене војске — две различите врсте јединица — које су способне за вођење борбе на копну. Зато се више не би могло говорити о једној општој тактици и о једној врсти здружене борбе, пошто се, поред опште тактике пешадиских здружених јединица, појављује и општа тактика оклопних здружених јединица — тактика која је такође општа, јер се ради о здруженој борби више различитих елемената. Због тога је природно да се данас општа тактика пешадиских и општа тактика оклопних здружених јединица не могу обухватити једном заједничком општом тактиком.

У теорији и пракси постоје и тактике појединих јединица које нису здружене, и то као делови одговарајућих родовских тактика, из којих произилазе и са којима морају бити у пуном складу. Тако се, на пример, може говорити о тактици пешадиског батаљона, чете, вода, одељења, затим о тактици артиљеријске батерије, дивизиона и сл. Тактике ових појединих јединица обухватају начин њиховог дејства, рада и поступања, али не и борбу у целини, те не спадају у исту категорију са општом тактиком. Овакво издвајање појединих тактика по јединицама у оквиру одговарајућих родова корисно је за теорију, наставу и праксу, пошто оно омогућује детаљнију, свестранију и пуну обраду и разумевање тактике.

Земљиште би могло да буде следеће мерило по коме би се издвајале посебне тактике на копну, јер исте јединице примењују различите начине поступања на различитом земљишту. Стога изгледа најлогичније да се подела тактике, с обзиром на земљиште, надовеже на горњу поделу с обзиром на средства, односно врсту јединице која треба да остане *основна*. Тако би се тактика сваке врсте јединица начелно гранала на њихову тактику у равници и на маневарском земљишту и на тактику у планини. За неку врсту јединица тактика у планини не долази у обзир пошто је њихова употреба у планини искључена, док би за неке јединице, можда, било потребно да се посебно издвоји и тактика у равници и сл.

Сличности у начину поступања у борби разних врста јединица, које произилазе услед исте врсте земљишта на коме се борба води (планина или маневарско земљиште и равница), утолико су веће уколико је мања разлика између тих јединица, а све мање уколико се повећава њихова разлика, тако да код веома различитих врста јединица нема скоро никакве сличности. Зато се земљиште данас, кад постоје различите врсте здружених јединица, не може узимати као

мерило за основну поделу тактике на врсте, већ основна подела мора да се врши с обзиром на *врсту јединица*.³⁾

Утицај земљишта на тактику може се још више диференцирати и могу се уочити и издвојити посебне законитости, начела и начини поступања у борби на кршу, у шумама, у степи, око насељених места, око река и сл. А за сваки од ових услова може се говорити о посебном начину вођења борбе, тј. о тактици разних јединица у тим условима.

Међутим, постоје посебне врсте тактика које се јасно издвајају као посебне целине и разликују од осталих врста тактика, али до њиховог издвајања није дошло ни под претежним утицајем посебних средстава, односно врсте јединица, ни под утицајем врсте земљишта, већ до њиховог издвајања долази под утицајем скупа већег броја мање изразитих услова, чији се утицај не мора у пуној мери изражавати мењањем јединица, њиховог састава, наоружања и сл. Тако је у Првом светском рату, под притиском чињеница и околности које теорија није могла унапред правилно да оцени и уочи, створена нова општа тактика — тактика позициског, рововског рата, за разлику од раније тактике (којом су јединице отпочеле Први светски рат) — од тактике маневарског рата. Иако се ове две тактике међусобно разликују и издвајају као посебне целине, као посебне врсте тактика, оне у исто време претстављају само посебне видове или варијанте једне исте опште тактике пешадиских здружених јединица.⁴⁾ Пешадиске здру-

³⁾ У прошлости, кад су постојале углавном само пешадиске здружене јединице, једина општа тактика могла се делити на тактику у планини и тактику на маневарском земљишту и у равници, тако да се могао стећи погрешан утисак да земљиште служи као мерило за основну поделу тактике на врсте.

⁴⁾ Појам тактике позициског и тактике маневарског рата не треба проширивати изван оквира тактике пешадиских јединица, јер се сваки рат који се карактерише покретима и маневрима назива маневарски. Ако бисмо тражили неку заједничку врсту тактике за све такве ратове дошли бисмо до бесмислице, јер, например, између тактике Ханибала и тактика са којима су Французи и Немци ушли у Први светски рат, нема скоро никакве сличности те се не могу ни сврстати у једну заједничку врсту. Исто тако, тактика оклопних здружених јединица у оквиру муњевитог рата који је био маневарски не може ићи у неку заједничку врсту тактике маневарског рата.

Слично је и са тактиком позициског рата, која је настала у Првом светском рату, коју су пешадиске здружене јединице често примењивале и у Другом светском рату, а вероватно ће је примењивати и у будућности. Међутим, ако се под позициским ратом сматра дуга и спора борба око утврђених положаја без великих покрета и маневара онда би у овај појам могле да уђу и све раније нападе тврђава и њихова одбрана. Али, пошто између тактике опсадне војне и одбране тврђава и тактике примењене на Западном фронту у Првом светском рату нема скоро никакве сличности, оне се не могу скупити у једну врсту — у тактику позициског рата. Можда ће у будућности, у условима примене атомског наоружања, доћи до новог облика позициског рата, али ће тактика таквог рата свакако морати бити друкчија, и неће образовати логичну целину са тактиком коју су примењивале пешадиске здружене јединице у Првом и Другом светском рату. Према томе, подела на тактику у позициским и тактику у маневарском рату треба да остане у оквиру тактике пешадиских здружених јединица.

жене јединице водиле су здружену борбу и у позициском и у маневарском рату, а они услови који су довели до тога да рат добије позициски, односно маневарски облик, довели су и до одговарајућих тактика. У крајњој линији, позициски рат и његова тактика настали су у одређеним условима услед промењеног односа у снази одбране и напада.

Тактика партизанског рата несумњиво претставља посебну врсту тактике. Она се не појављује само зато што борбе у партизанском рату воде јединице које су за тај рат специјално организоване, формиране и наоружане, већ и из других услова. Исти услови који намећу потребу за вођење партизанског рата захтевају и његову посебну тактику, као његов битни и нераздвојни део. Она је условљена целином партизанског рата, те се не може проучавати ни схватити ако се партизански рат не би посматрао у целини.

У досадашњем диференцирању појединих посебних тактика најпре су издвојене оне које се односе на вођење борбе у целини у више или мање одређеним условима у прошлости: тактика јединица које се боре пешке и тактика коњице, а у новије време: тактика здружених пешадиских јединица, тактика здружених оклопних јединица, тактика маневарског, тактика партизанског, тактика позициског рата и сл. Затим су издвојене тактике појединих родова и јединица само са гледишта њиховог учешћа, поступака и рада у борби, не обухватајући у потпуности свестрано целу борбу.⁵⁾ Даља диференцијација може се вршити: поделом саме борбе на видове (напад, одбрана), поделом сваког вида борбе на врсте, поделом врста на фазе, издвајањем из борбе појединих борбених радњи, и сл. Оваквим се диференцирањем не издвајају нове посебне тактике ни посебне врсте тактика, нити се тиме негира издвајање раније поменутих посебних тактика, већ се оно на разне начине на њих наставља, улази у њихов састав или их обухвата и омогућује да се свака од издвојених посебних тактика још дубље и свестраније схвати и одреди.

Посматрање једне тактике кроз видове борбе и уочавање и издвајање законитости које за њу важе посебно за сваки вид борбе уколико је нужније и корисније уколико се код дотичне тактике начини поступања, рада и дејства у нападу и одбрани у већој мери међусобно разликују, тј. уколико заиста и постоје посебна начела и начини по-

⁵⁾ У диференцирању и издвајању појединих тактика разматрана је само борба, јер се остале тактичке радње: маршевање, становање, обезбеђење, извиђање и сл., потчињавају интересима борбе и од ње зависе. Међутим, постоје посебне законитости, начела и начини поступања који важе само за маршевање, становање, обезбеђење, извиђање, итд., тако да се и они могу издвојити и посебно разматрати.

ступања за напад и за одбрану, и уколико су они бројнији.⁶⁾ У општој тактици пешадиских здружених јединица, услед огромног пораста ватрене моћи, значаја земљишта и утврђивања, дошло је до веома различитог начина поступања у нападу и у одбрани. Код овакве тактике може се уочити само релативно мали број законитости, начела и начина поступања који важе за начин вођења борбе уопште, тј. и за напад и за одбрану. С друге стране, постоје многобројне законитости, начела и начини поступања који важе само за напад, односно само за одбрану. Очигледно је да се оваква тактика може дубље и потпуније схватити само ако се уоче све законитости које у њој важе посебно у нападу и посебно у одбрани, тј. ако се цела тактика подели на напад и одбрану и посматра претежно кроз призму те поделе. При томе треба имати у виду да се у тактици напада⁷⁾ најизразитије и најјасније изражавају битна својства сваке тактике, чак и у случајевима кад је код дотичне тактике корисно и потребно диференцирање и подела на напад и одбрану.

Сваки вид борбе може се по потреби даље диференцирати. Уочавањем посебних законитости, начела и начина поступања који важе, на пример, само за задржавајућу одбрану, постиже се свестраније и потпуније схватање и одбране и дотичне тактике у целини, па и тактике уопште. Ово даље диференцирање напада и одбране може се комбиновати са диференцирањем по јединицама и по врсти земљишта, тако да се долази до све већег броја међусобно различитих начина поступања, начела и законитости који важе само за тако детаљније и конкретније одређене услове. Уколико се врши даље и свестраније диференцирање утолико се може уочити и у теорији оформити све већи број законитости, начела и начина поступања који постоје у пракси, утолико теорија више и свеобухватније тумачи и одражава праксу. Овакво диференцирање врши се по истој логици по којој се врши и издвајање појединих тактика и врста тактика и у суштини претставља даљу примену истог поступка. Свако издвајање посебне тактике и свако даље диференцирање претставља нит око које је могуће уочити и открити нове законитости и начела који важе у пракси. Уколико је оваквих нити више утолико је мрежа којом се пракса обухвата гушћа и утолико је пракса свестраније и потпуније обухваћена и објашњена — утолико је уочен и откривен већи број разноврснијих законитости и начела који у пракси важе. Овакво издва-

⁶⁾ Диференцирање тактике по видовима борбе није увек и свуда решено. Тако се, на пример, у Ратној служби од 1894 дају начела и упутства за вођење борбе уопште, али не постоје посебне одредбе за вођење одбране и напада.

⁷⁾ Овде се говори о нападу и одбрани као о видовима борбе. По себи се разуме да у сваком нападу има и елемената одбране и обратно. Међутим, то не спречава разликовање напада од одбране и диференцирање тактике по видовима борбе.

јање и диференцирање мора да одражава праву природу тактике, тј. стварност и само оне законитости које заиста објективно постоје.

Диференцијација тактика, која је овде разматрана, омогућава да се савремена, веома сложена борба могла што боље сагледати и да се приликом обраде теорије тактике обухвати што више утицајних елемената и њихових комбинација које могу наступити у ратној (мирнодопској) пракси. Природно је да то знатно проширује досадашњи обим теорије тактике и да ће се тај обим у будућности утолико више проширивати и усложавати уколико се на ратној позорници (односно још у току мира) буде појављивало више нових елемената (нарочито из области наоружања). Према томе, уочавање и издвајање посебних тактика као и њихово даље диференцирање проучавања у најтешњој су вези са мењањем тактике уопште и стварањем нових тактика, те стога ово питање у савременој војној теорији заслужује нарочиту пажњу.